УДК 159.9:371.134 (043.3) **Бородулькіна Т.О.**

ТЕХНОЛОГІЯ ВИКОРИСТАННЯ КТС А.М. ЕТКІНДА ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ОБРАЗУ ПРОФЕСІЇ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Наводиться технологія роботи з Кольоровим тестом ставлень А.М. Еткінда (КТС) при дослідженні образу професії студентів-психологів. Описуються етапи проведення методики й етапи обробки отриманих з її допомогою результатів. КТС представлений як інструмент дослідження емоційного та смислового компонентів образу професії.

Ключові слова: *образ професії, смисловий, емоційний компоненти образу професії, кольоровий тест ставлень, кольороасоціативний експеримент.*

Постановка та актуальність проблеми. Психодіагностичний інструментарій психолога стає все більш різноманітним та розвиненим. У діагностиці психолог все частіше користується компьютерними технологіями, уникаючи тим самим громіздких за часом обробок результатів та інтерпретацій. Але не завжди слід повністю довіритися компьютеру, і не всі методики, які вважаються ефективними та корисними у практичній діяльності, є компьютеризованими. Існує цілий клас проективних методик, які потребують від психолога досвіду, професійної інтуїції і майстерності у проведенні та інтерпретації. До них відноситься і Кольоровий тест ставлень А.М. Еткінда (КТС). КТС А.М. Еткінда допомогає виявити ставлення людини до будь-чого у простий спосіб. Методика використовується переважно практичними психологами. КТС може бути корисним у роботі із сімейними проблемами, в процесі профорієнтаційної роботи, при прийомі на роботу тощо. КТС описується у деяких посібниках [2, 7, 12, 13], але описи є неповними та недостатніми для повноцінної роботи з цим інструментом та для використання його у наукових дослідженнях. Саме тому вважаємо за необхідне систематизувати існуючі варіанти роботи із КТС та, спираючись на власний досвід практичної і

дослідницької роботи, запропонувати технологію роботи із цією методикою, демонструючи її можливості при дослідженні образу професії.

Метою статті є представлення технології роботи із КТС А.М. Еткінда на прикладі дослідження образу професії студентів-психологів.

Теоретичний розгляд проблеми. Досліджуючи образ професії студентів, ми зіткнулися із деякими проблемами теоретичного та практичного змісту. Серед них: неоднозначність категорії «образ» у сучасній психології; необхідність у розробці теоретичної концепції образу професії; підбір та розробка (модифікація) діагностичного інструментарію образу професії як категорії психічного образу та як різновиду соціальних уявлень людини.

Методологічною та теоретичною основою нашого дослідження образу професії стали концепції психічного образу О.М. Леонтьєва [5], С.Д. Смирнова [10], А.В. Петровського, М.Г. Ярошевського [8], А.А. Гостєва [4], Ф.Є. Василюка [3]; психологія смислу Д.О. Леонтьєва [6]; психологія суб'єктивної семантики Є.Ю. Артемьєвої [1]. Ми розуміємо під образом професії цілісну смислову структуру та, спираючись на підхід О.М. Леонтьєва щодо структури свідомості [6], виділяємо в ньому наступні компоненти (рис. 1):

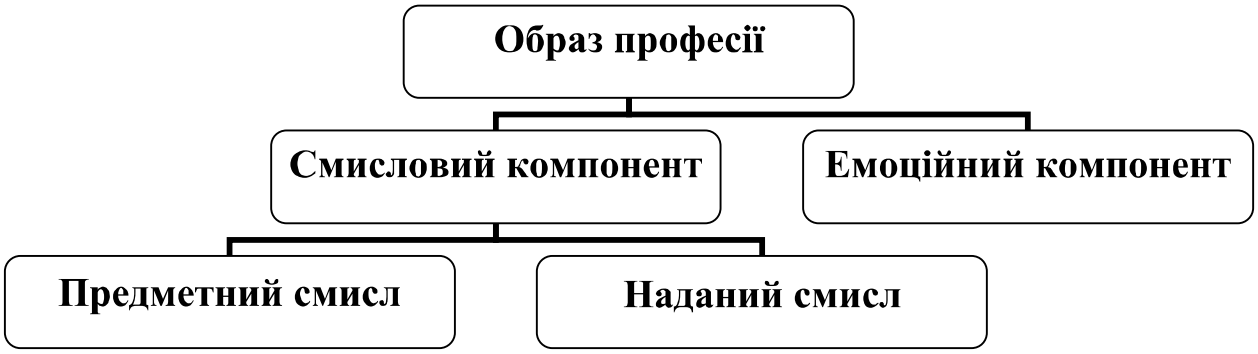

Рис. 1. Структура образу професії

Смисловий компонент образу професії тісно пов'язаний із ціннісно-смисловою сферою особистості. Він включає в себе *предметний смисл* („значення" О.М. Леонтьєва; об'єктивний смисл)

та *наданий смисл* („особистісний смисл” О.М. Леонтьєва; суб’єктивний смисл).

Предметний смисл – це вся сукупність знань та уявлень людини про професію (уявлення про особливості професійної діяльності та види праці; уявлення про умови праці; статус, імідж професії у світі, у країні, конкретному регіоні; бажаний рівень та об’єм освіти; сфери і установи, в яких можуть працювати представники професії, професійно важливі якості тощо). Якщо вимірювати предметний смисл образу професії, то перш за все слід вимірювати його об’єм та відповідність існуючим сталим уявленням про певну професію. Предметний смисл формується в процесі пізнання людини світу професій, під час професійного навчання.

Наданий (суб’єктивний) смисл відображує смисл, який надає людина професії та професійній діяльності, та індивідуальне розуміння людиною певних сторін професії в контексті власного життєвого досвіду. Наданий смисл тісно пов’язаний із „Я” людини, її ціннісно-потребнісною сферою, мотивацією. Він формується із задіянням рефлексивних механізмів.

Емоційний компонент („почуттєва тканина свідомості” у О.М. Леонтьєва) містить в собі ставлення суб’єкта до професії, професійної спільноти, професійної діяльності, кар’єри тощо, яке може бути позитивним, нейтральним чи негативним; бачення себе в професії, ототожнення себе із професією; оцінювання певних сторін професії.

При дослідженні особливостей емоційного та смислового компонентів образу професії студентів-психологів ми спиралися на результати, отримані за допомогою КТС А.М. Еткінда, який вважається клініко-діагностичним невербальним методом, призначеним для вивчення емоційних компонентів ставлень особистості. За думкою А.М. Еткінда, він відображує як свідомий, так і частково неусвідомлюваний рівень ставлень людини [7]. Теоретичною основою КТС, відповідно автору, є концепція В.Н. Мясищева структури ставлень людини, ідеї Б.Г. Ананьєва про образну природу психічних структур будь-якого рівня і складності, а також погляди О.М. Леонтьєва щодо почуттєвої тканини смислових утворень особистості. Методичною основою КТС є кольороасоціативний експеримент, що базується на гіпотезі

відображення істотних характеристик невербальних компонентів ставлень до значимих інших і до самого себе в кольорових асоціаціях до них [7]. За допомогою КТС А.М. Еткінда ми досліджували ставлення студентів-психологів до професії, ототожнення себе із професією (*емоційний компонент*), а також смисловий простір понять професійного блоку (*смисловий компонент, наданий смисл*).

Технологія роботи із КТС А. М. Еткінда на прикладі дослідження образу професії студентів-психологів. КТС проводиться індивідуально з кожним учасником дослідження за такими етапами:

1. Етап проведення КТС.

Вибір кольорів № 1. Перед досліджуваним розкладаються картки кольорів (стимульний матеріал восьмикольорового тесту Люшера) і пропонується проранжувати кольори в порядку переваги, починаючи із найбільш „гарного, приємного для ока" і завершуючи „самим некрасивим, неприємним" [7, 318]. Кольори записуються психологом (експериментатором) до бланку (табл. 1) у відповідний рядок (вибір № 1) і позначаються певними цифрами (згідно [11]): темно-синій – 1; синьо-зелений – 2; помаранчево-червоний – 3; жовтий – 4; фіолетовий – 5; коричневий – 6; чорний – 7; сірий – 0.

Підбір кольорових асоціацій до понять. Після здійснення першого вибору кольорів еталони розкладаються перед учасником експерименту у довільному порядку, і психолог зачитує 20-30 понять, що підготовлюються ним заздалегідь, до кожного з яких учаснику необхідно підібрати колір, який найбільше відповідає названому поняттю. У нашому дослідженні ми використовували від двадцяти до тридцяти понять (набір понять є однаковим для всіх учасників дослідження), серед яких були поняття професійного блоку („професія"; „професія психолог"; „професіонал"; „професійна діяльність"; „робота"; „психологія" та інші) та поняття суспільно-особистісного блоку („я сам"; „сім'я"; „друзі"; „гроші" та інші). Психолог записує всі названі кольорові асоціації до бланку, кодуючи колір відповідними йому цифрами (табл. 1).

Вибір кольорів № 2. Після завершення асоціативної процедури учаснику дослідження пропонується знову проранжувати кольори у

порядку переваги, тобто здійснити другий вибір кольорів. Кольори записуються психологом до бланку (табл. 1) у відповідний рядок (вибір № 2).

(Приклад заповненого бланку див. табл. 2).

Таблиця 1

Бланк для протоколювання результатів тесту Люшера та КТС А. М. Еткінда

ПІБ _____

Курс_____ Група _____ Дата дослідження _____

Вибір № 1								Вибір № 2							
1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7	8

КТС

Університет		Гроші		Професійна діяльність	
Група		Професія “психолог”		Професіонал	
Психологія		Я сам		Суспільство	
Друзі		Служіння		Робота	
Професія		Успіх		Кар’єра	
Минуле		Невдача		Викладачі	
Сьогодення		Психологи		Улюблене заняття	
Майбутнє		Допомога		Життя	
Людина		Професійне майбутнє		Бажання	
Захоплення		Сім’я		Люди	

Таблиця 2

Приклад заповненого бланку КТС

Вибір № 1								Вибір № 2							
1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7	8
5	3	6	4	0	2	1	7	5	3	4	2	6	0	1	7

КТС

Університет	1	Гроші	1	Професійна діяльність	2
Група	3	Професія “психолог”	5	Професіонал	5
Психологія	2	Я сам	5	Суспільство	4

Друзі	4	Служіння	0	Робота	2
Професія	1	Успіх	4	Кар'єра	6
Минуле	0	Невдача	7	Викладачі	1
Сьогодення	2	Психологи	1	Улюблене заняття	3
Майбутнє	3	Допомога	2	Життя	2
Людина	4	Професійне майбутнє	1	Бажання	1
Захоплення	2	Сім'я	5	Люди	1

2. Етап обробки результатів.

2.1. Групування понять на смислові групи за кольорами. Надалі ми формуємо смислові групи понять окремо для вибору № 1 та № 2. До смислової групи відносимо поняття, що позначені досліджуваним одним кольором. Ми виходили з того, що "істотне діагностичне значення мають перетинання асоціацій, при яких різні стимули співвідносяться з тим самим кольором», що, на думку А.М. Еткінда „дозволяє зробити припущення про їхню ідентифікацію" [7, 318].Таким чином, ми отримуємо вісім (можливо и менша кількість) смислових груп понять (табл. 3).

Таблиця 3

Смислові групи понять (приклад)

Вибір № 1							
1	2	3	4	5	6	7	8
5	2	4	1	3	0	7	6
Професія "психолог" Я сам Сім'я Професіонал	Психологія Сьогодення Захоплення Допомога Професійна діяльність Робота Життя	Друзі Людина Успіх Суспіль-ство	Університет Професія Гроші Психологи Професійне майбутнє Викладачі Бажання Люди	Група Майбутнє Улюблене заняття	Минуле Служіння	Невдача	Кар'-єра

Розглянемо отримані смислові групи, звертаючи увагу на: 1) поняття, які утворюють одну смислову групу, а значить мають між собою смислову близькість у свідомості людини; 2) співвідношення понять та кольору, яким вони позначені. Якщо спиратися на положення тесту Люшера і МКВ (метод кольорових виборів) [11] про те, що основні кольори „символізують собою базові психологічні потреби" людини [11, 8], то можна припустити, що поняття, для яких досліджувані підбирали найбільш відповідний колір, пов'язані для них з однією з базових людських потреб. У нашому прикладі поняття „психологія", „сьогодення", „захоплення", „допомога", „професійна діяльність", „робота" та „життя" (див. другий стовпчик табл. 3) складають одну смислову групу та позначені досліджуваним синьо-зеленим кольором, який символізує прагнення до самоствердження [11]. Виходить, що для досліджуваного психологія, професійна діяльність та робота – це можливість самоствердження, самовираження. Також ми можемо припустити, що психологія асоціюється у досліджуваного перш за все з допомогою та професійною діяльністю. Можливо, що психологія, професійна діяльність та майбутня робота – це у сприйнятті досліджуваного не просто формальний обов'язок, а життя, форма існування, покликання.

Для ілюстрації можливостей КТС на цьому етапі обробки даних ми наведемо деякі результати нашого дослідження, яке проводилося протягом 2006-2008 років із студентами-психологами 1-5 курсів (всього 268 учасників) на базі НПУ імені М.П. Драгоманова (м.Київ), Запорізького національного технічного університету (ЗНТУ) та Запорізької філії Відкритого міжнародного університету розвитку людини „Україна" (м.Запоріжжя).

Так, нами було виявлено, що з професійною сферою у студентів-психологів пов'язані переважно такі базові потреби: прагнення до самоствердження (синьо-зелений колір); прагнення „діяти і досягати успіху" (помаранчево-червоний колір); прагнення „дивитися вперед і сподіватися" (жовтий колір); потреба в уході від реальної дійсності (фіолетовий колір) [11, 8]. Приклад розподілення за кольорами поняття „професія „психолог" студентами-психологами 1-5 курсів наведений у рис.2. Отримані дані ми обробили за допомогою коефіцієнту Пірсона та виявили

статистичну значимість розподілення цього поняття за кольорами (χ = 39,36 (при значеннях 14, 067 ($\rho \le 0{,}05$) та 18,475 ($\rho \le 0{,}01$)).

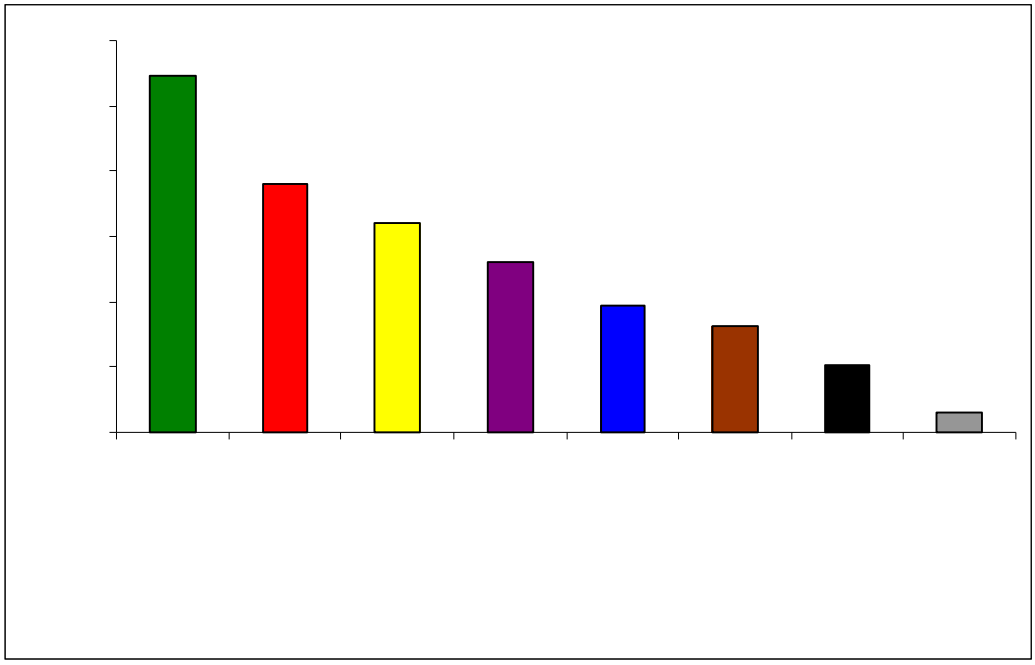

Рис. 2. Кольорове позначення поняття “професія „психолог”” студентами-психологами 1-5 курсів

Для більшої процентної частини студентів-психологів „професія „психолог” (27,23%) (рис. 1), „психологія” (23,88%), „психологи” (20,52%), „професійна діяльність” (21,13%), „професіонал” (21,72%), „кар’єра” (20%), „робота” (20,45%) пов’язані із потребою у самоствердженні. Поняття „професія” більша процентна частина студентів-психологів (20,15%) позначила помаранчево-червоним кольором, тобто пов’язує це поняття із прагненням „діяти і досягати успіху”.

2.2. Виявлення емоційного ставлення до понять. Надалі ми звертаємо увагу на ранги кожного поняття у першому та другому кольорових виборах, тобто на місце поняття в кольоровому ряді, тому що „ранг привабливості кольору є показником емоційного ставлення досліджуваного” [12] до даного поняття. Ми виходили з того, що, якщо колір, який визначає те чи інше поняття, займає перші три місця у ранговому ряді кольорових виборів, то „робиться висновок про емоційно позитивне ставлення до об’єкту, який ним

символізується. Середня позиція кольору (4-5 місця) – нейтральне чи байдуже ставлення. Останні три місця – негативне, конфліктне ставлення" [2]. Приклад визначення емоційного ставлення до понять див. табл. 4.

Таблиця 4

Визначення емоційного ставлення до понять

Вибір № 1							
Позитивне ставлення			Нейтральне, байдуже ставлення		Негативне, конфліктне ставлення		
1	2	3	4	5	6	7	8
5	2	4	1	3	0	7	6
Професія „психолог" Я сам Сім'я Професіонал	Психологія Сьогодення Захоплення Допомога Професійна діяльність Робота Життя	Друзі Людина Успіх Суспільство	Університет Професія Гроші Психологи Професійне майбутнє Викладачі Бажання Люди	Група Майбутнє Улюблене заняття	Минуле Служіння	Невдача	Кар'єра

У наведеному прикладі ми бачимо, що досліджуваний ставиться позитивно до 16-ти понять, які пропонувалися, нейтрально – до 11-ти, негативно – до 4-х.

У нашому дослідженні ми мали можливість дослідити ставлення студентів-психологів до таких ключових понять як: „професія „психолог"; „професія", „психологія"; „психологи"; „професійна діяльність", „професіонал", „кар'єра". Ми визначили, що переважна більшість студентів-психологів ставиться до обраної професії та до інших понять професійного блоку позитивно (табл. 5).

Таблиця 5

Визначення емоційного ставлення до понять професійного блоку у студентів-психологів 1-5 курсів

	емоційно позитивне ставлення, %	нейтральне чи байдуже ставлення, %	негативне, конфліктне ставлення, %
професія „психолог”	64,92	29,88	15,67
професія	53,61	28,51	17,87
психологія	69,66	17,22	13,10
психологи	48,88	26,49	24,62
професійна діяльність	55,09	22,26	22,64
професіонал	59,55	22,84	17,60
кар’єра	56,22	24,90	18,86

2.3. Визначення смислової близькості та протиставлення певних понять (робота з парами понять). Надалі ми виділяємо пари понять, які нас цікавлять, для того, щоб визначити їхню смислову близькість (поняття позначені одним кольором) чи протиставлення (поняття позначені різними кольорами і знаходяться у протилежних кінцях колірного ряду відносно один одного). За допомогою співвідношення поняття “я сам” із іншими поняттями можна визначити те, з чим / ким людина себе ідентифікує, ототожнює чи чому / кому себе протиставляє. У нашому дослідженні нас цікавить перш за все пара „я сам-професія „психолог”. Так, у нашому прикладі (табл. 3 та 4) ми бачимо, що поняття „я сам” та „професія „психолог” позначені одним кольором, тобто можно припустити, що досліджуваний ототожнює себе із обраною професією.

За допомогою КТС нами було виявлено, що невелика частина студентів-психологів (22%) ототожнює себе із професією психолога. Певна частина студентів-психологів (14%) протиставить себе та свою майбутню професію, можливо переживає конфлікт ідентичності з обраною професією.

2.4. Визначення семантичного простору [9] ***(смислового поля) понять***. Визначення семантичного простору понять дає можливість виявити смислове навантаження певного поняття певною групою людей. Досліджуючи такий параметр смислового компоненту образу професії як наданий смисл, на основі отриманих за

допомогою КТС результатів ми зробили спробу відтворити смислове поле певних понять професійного блоку.

У випадку індивідуальної роботи семантичний простір кожного поняття складають всі інші поняття, які входять до конкретної смислової групи. Так, у нашому прикладі (табл. 3) до смислового поля поняття „професія” входять: „університет”, „гроші”, „психологи”, „професійне майбутнє”, „викладачі”, „бажання” та „люди”.

У випадку визначення смислового поля певного поняття у свідомості конкретної спільноти людей співставляються смислові групи певного поняття всіх учасників дослідження. Так, нами було відтворено смислове поле поняття „професія” у свідомості студентів-психологів 1-5 курсів (рис. 3). За допомогою діаграми ми бачимо, що найбільш близькими за смисловим навантаженням поняттю „професія” у свідомості студентів-психологів є: „професія „психолог”, „психологи” та „професійна діяльність”, а найбільш віддаленими за смисловим навантаженням є „невдача” та „минуле”.

Звичайно, смислове навантаження змінюється під впливом різних факторів. Так, наприклад, для студентів-психологів першого курсу НПУ імені М.П. Драгоманова найбільш близькими за смислом поняттю „професія” є: „професіонал”; „професія „психолог”; „улюблена справа”; „сім’я” та „психологи”. Для студентів-психологів ЗНТУ: „викладачі”, „я сам”, „кар’єра”, „сім’я”. Для студентів-психологів 5 курсу це: „професійна діяльність”, „успіх”, „я сам”, „професія „психолог”.

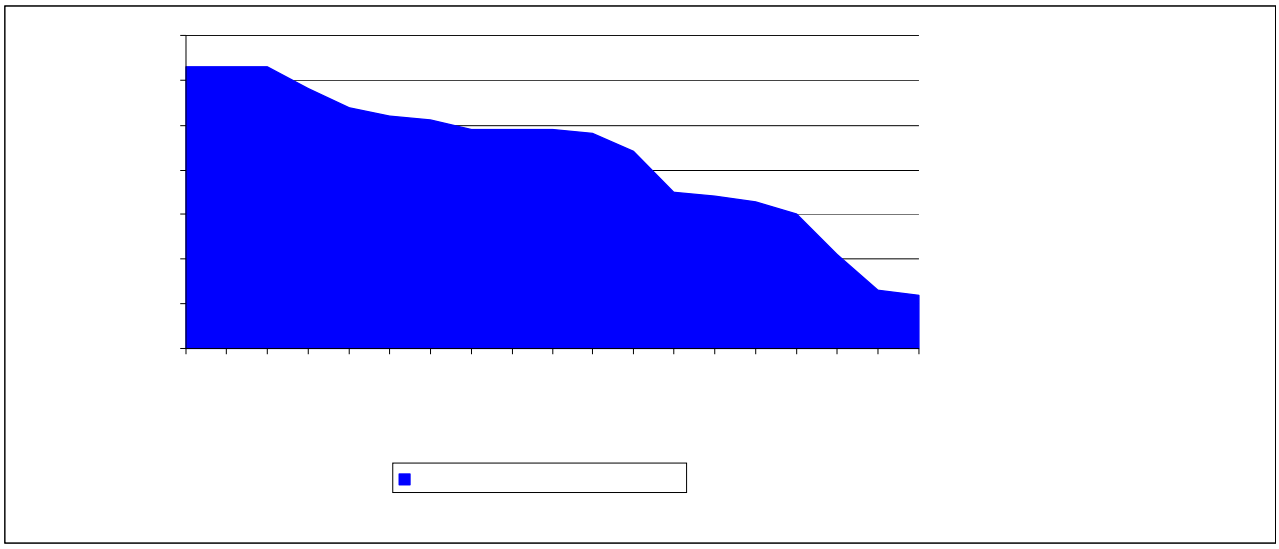

Рис. 3. Смислове поле поняття „професія”

Побудова смислових суб'єктивних просторів понять професійного блоку дає нам можливість краще зрозуміти їхнє смислове навантаження у свідомості студентів-психологів та відстежити динаміку смислового компоненту образу професії.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, нами було представлено технологію роботи із КТС А.М. Еткінда на прикладі дослідження образу професії студентів-психологів. Ми розглянули основні етапи проведення КТС та обробки отриманих за його допомогою результатів. Наведена технологія може застосовуватися у роботі як психологом-практиком так і психологом-дослідником. Також ми представили КТС А.М. Еткінда як інструмент дослідження емоційного та смислового компонентів образу професії. В подальшому ми плануємо удосконалити та уточнити запропоновану технологію роботи із КТС А.М. Еткінда при дослідженні образу професії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Артемьева Е.Ю.* Основы психологии субъективной семантики. – М.: Смысл, 1999.
2. *Базыма Б.А.* Цвет и психика: Монография. – Харьков, 2001.
3. *Василюк Ф.Е.* Структура образа // Вопросы психологии. – 1993. – № 5. – С. 5 – 19.
4. *Гостев А.А.* Образная сфера человека в познании и переживании духовных смыслов. М.: Институт психологии РАН, 2001.
5. *Леонтьев А.Н.* Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975.
6. *Леонтьев Д.А.* Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, испр. изд. – М.: Смысл, 2003.
7. Общая психодиагностика / Под ред. А.А. Бодалёва, В.В. Столина. – М.: МГУ, 2001. – 440 с.
8. *Петровский А.В., Ярошевский М.Г.* Основы теоретической психологии. уч. – М., 1998.
9. Психосемантика слова и лингвостатистика текста: Методические рекомендации к спецкурсу / Сост. А.П. Варфоломеев; Калинингр. ун-т. – Калининград, 2000. – 37 с.

10. *Смирнов С.Д.* Психология образа: проблема активности психического отражения. – М.: Изд-во МГУ, 1985.
11. *Собчик Л.Н.* МЦВ – метод цветовых выборов. Модифицированный восьмицветовой тест Люшера. Практическое руководство. – СПб.: Речь, 2001. – 112 с.
12. *Соломин И.Л.* О цветовых метафорах и не только о них // Психологическая газета. – 2000. – N3 / 54.
13. *Шапарь В.Б., Шапарь О.В.* Практическая психология. Проективные методики. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. – 480 с.

Представлена технология работы с Цветовым тестом отношений А.М. Эткинда (ЦТО) при исследовании образа профессии студентов-психологов. Описываются этапы проведения методики и этапы обработки полученных с её помощью результатов. ЦТО представлен как инструмент исследования эмоционального (эмоциональное отношение, отождествление себя с профессией) и смыслового (субъективный смысл) компонентов образа профессии.

Ключевые слова: *образ профессии, смысловой, эмоциональный компоненты образа профессии, цветовой тест отношений, цветоассоциативный эксперимент.*

The technology of the use The Etkind Color test of attitudes at research of the image of the profession of students-psychologists is presented. Stages of job with The Etkind Color test of attitudes are described. The Etkind Color test is presented as the tool of the research of the emotional (the emotional attitude, the identification with profession) and semantic (subjective sense) components of the image of the profession.

Key words*: image of profession, the emotional component of the image of profession, the semantic component of the image of profession, The Etkind Color test of attitudes, The color associative experiment.*

УДК 159.964.21 **Булах І.С., Гріненко Ю.А.**

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИВЧЕННЯ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ У ЗАРУБІЖНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ ДЖЕРЕЛАХ

У статті інтерпретується сутність внутрішньоособистісного конфлікту індивіда, аналізуються причини, види, а також особливості його виникнення в життєвому просторі особистості.

Ключові слова: *конфлікт, внутрішньоособистісний конфлікт, міжрольовий конфлікт, рольовий конфлікт, протиріччя.*

Умови життєдіяльності сучасної людини досить часто стають дестабілізованими. Це пов'язано не лише з економічними, політичними, ідеологічними кризами, але й з появою духовної спустошеності, почуття безвихідності та втратою життєвого сенсу. Більшість людей в умовах соціальної кризи втратили віру в можливість поступового зростання як матеріального, так і духовного благополуччя. В суспільстві підвищилися соціально–економічні негаразди, розширився потенціал безробітних, знизився до мінімуму матеріальний достаток сімей. Звичайно, що така соціальна ситуація життєіснування „провокує" в окремої частини населення психогенні реакції, стреси, фрустрації, тривожність тощо.

На фоні зазначеного емоційно-ціннісного ставлення людини до подій сучасної соціальної історії зросли запити до професіоналів-психологів. Останні констатують, що значною мірою зросли не лише соціальні конфлікти, але й сімейні та особистісні. Ті люди, які втратили роботу, які мають досить обмежені матеріальні достатки, які не можуть сплачувати за навчання чи придбані в кредит різні матеріальні речі, у більшості випадків переживають внутрішньоособистісний конфлікт. Проблема такого виду конфлікту постала настільки гостро, що потребує особливого детального вивчення. На сьогодні зафіксовані такі психогенні ситуації, які не можна простежити за результатами проведених раніше (у значно стабільніших умовах життєіснування) досліджень. Однак достовірні якісні показники, форми і засоби роботи